

УДК 376.353: 37.037

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ СЛУХУ У ПРОЦЕСІ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Колишкін О.В.

к.пед.н, доцент

У статті визначаються сучасні підходи до розвитку мовлення учнів з розладами слуху у процесі рухової діяльності, які ґрунтуються на використанні спеціально розроблених методів і форм застосування фізичних вправ. Обґрунтовується вплив занять за експериментальною методикою на розвиток мовлення слабочуючих старшокласників на підставі засвоєння фізкультурно-спортивної термінології та розвиток їх рухової сфери.

Ключові слова: розвиток мовлення, учні з розладами слуху, рухова діяльність, розвиток рухової сфери.

В статье определяются современные подходы к развитию речи учеников с нарушениями слуха в процессе двигательной деятельности, которые основываются на использовании специально разработанных методов и форм применения физических упражнений. Обосновывается влияние занятий по экспериментальной методике на развитие речи слабослышающих старшеклассников на основе усвоения физкультурно-спортивной терминологии и развитие их двигательной сферы.

Ключевые слова: развитие речи, ученики с нарушениями слуха, двигательная деятельность, развитие двигательной сферы.

In the article the modern going is determined near development of speech of schoolboys with violations of rumor in the process of motive activity, which are based on the use of the specially worked out methods and forms of application of physical exercises. Influence of employments is grounded on experimental methodology on development of speech the hard of hearing young men on the basis of mastering of athletic-sporting terminology and development of their motive sphere.

Keywords: development of speech, schoolboys with violations of rumor, motive activity, development of motive sphere.

Постановка проблеми. Процеси гуманізації суспільного життя, які нині відбуваються, вимагають створення належних умов для соціальної адаптації та інтеграції мільйонів осіб з обмеженими можливостями. Гуманізація процесу навчання у наш час означає, в першу чергу, посилення уваги до формування особистості, розвитку кожної дитини, у тому числі з ураженнями слухового аналізатора. Про це йдеться у „Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті”, урядовій програмі „Діти України”, в законі „Про освіту”, „Про охорону дитинства” [1].

Замкнута система інтернатної освіти належним чином не забезпечує соціальну адаптацію глухих і слабочуючих дітей. Слід відзначити, що діти, які страждають на різноманітні порушення слуху, часто не отримують соціальної допомоги. Глуха дитина поза соціальним навчанням розвивається як особистість, але рівень і характер її розвитку не адекватний рівневі та характеру її соціального оточення.

Нові підходи до вивчення порушень психофізичного розвитку, їх структури, глибини та потенційних можливостей дітей означеної категорії потребують ґрунтовного дослідження всіх компонентів корекційної освіти (змісту, форм, методів), запровадження інноваційних технологій і нових комплексних програм щодо корекційної роботи з такими дітьми [5].

Відсутність слуху, недостатній розвиток мовлення у слабчуючих зумовлюють більш низьку, у порівнянні з однолітками, які чують нормально, ефективність навчально-педагогічного процесу з фізичного виховання, збільшення терміну навчання у спеціальній школі. Враховуючи психофізіологічні особливості слабчуючих юнаків, своєрідність розвитку їхньої рухової сфери, необхідно організувати навчання вправам так, щоб воно справляло комплексний вплив на розвиток індивіда.

Аналіз останніх досліджень, які проведені А.В. Мут'євим (2003), Н.Г. Байкіною (2004), І.М. Ляховою (2006) дозволили зробити висновок, що однією з основних причин низького рівня мовленнєвого розвитку юнаків з розладами слуху є недостатня увага до питань навчання мовленню на уроках з фізичної культури, на заняттях у позаурочний час [1; 4]. Для розмовного мовлення, яке юнаки з розладами слуху демонструють на заняттях з фізичного виховання, характерні обмежений запас слів, зокрема недостатнє знання спортивної термінології, численні граматичні помилки, труднощі у розумінні усного та писемного мовлення. Усе це обмежує можливості засвоєння необхідних знань, що негативно позначається на формуванні рухових навичок та розвитку фізичних якостей.

Разом з тим, як показує аналіз науково-методичної та спеціальної літератури, ознайомлення з практикою роботи спеціальних шкіл, зміст корекційних програм з розвитку мовлення на заняттях з фізичного виховання слабочуючих старшокласників у сучасних умовах розроблений недостатньо та потребує удосконалення та введення нових засобів та методів розвитку мовленнєвої сфери юнаків означеної нозології.

Мета роботи полягає в розробці експериментальної методики розвитку мовлення слабчующих учнів старшого шкільного віку у процесі рухової діяльності в позаурочний час.

Для досягнення даної мети були висунуті наступні **завдання**:

1. Визначити найбільш ефективні засоби та методи формування розмовного мовлення слабчующих як засобу спілкування у процесі позаурочних корекційних фізкультурно-оздоровчих занять.

2. Обґрунтувати вплив занять за експериментальною методикою на розвиток мовлення слабчующих старшокласників на підставі засвоєння фізкультурно-спортивної термінології та функціональний стан рухового аналізатора.

Заняття з фізичної культури у школі для слабчующих мають свої особливості. Розлади слуху, недостатній розвиток мовлення створюють значні труднощі при опануванні вправ. Недостатньо розвинуте мовлення слабчующої дитини відбивається на процесі формування рухових умінь та навичок. У свою чергу їх низьке засвоєння призводить до неправильного розподілу енергетичних ресурсів у процесі життєдіяльності, раннього виснаження та стомленості організму [1].

В останніх наукових дослідженнях визначають кілька причин, щоб використовувати рухи з метою стимуляції мовлення в корекційному процесі. Головна з них полягає у збігові елементів мовлення та рухів. Напруження, інтенсивність, ритм і просторова спрямованість являють собою біологічні компоненти людської істоти, а містяться вони як у рухах, так і у мовленні. Організованими рухами ми загострюємо почуття дитини до різного ступеню

напруження, тривалості, акцентування та розвиваємо відчуття власного тіла, яким можна потім легко керувати в плані макрорухів і рухів артикуляційної мускулатури. За допомогою рухів ми допомагаємо дитячій уяві, доводимо до афективного стану, який викликає спонтанний голос та слухове усвідомлення свого голосу [1; 3].

Важливу роль у вирішенні проблем корекції, реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями в умовах сьогодення відіграють засоби адаптивного фізичного виховання [2]. Специфічними завданнями адаптивного фізичного виховання при туговухості є розвиток вестибулярної функції, зокрема просторової орієнтації, раціональний розподіл фізичних зусиль, досягнення швидкості рухових реакцій та реакцій за вибором, вільне керування темпом рухів, розвиток сили, рухової пам'яті [3].

Розроблена методика корекції рухових порушень слабчуючих юнаків старших класів передбачала профілактику вторинних відхилень засобами адаптивного фізичного виховання, які ґрунтувалися на використанні спеціально розроблених методів і форм застосування фізичних вправ (техніко-тактичні дії з настільного тенісу, спільна участь слабчуючих юнаків та їхніх однолітків, які чують нормально, у парних іграх та змаганнях, дозовані силові вправи на основі атлетичної гімнастики, спортивне та прикладне плавання, спеціальні вправи на витривалість: біг, ходьба, вправи на розслаблення).

У процесі розробки методики корекції рухових порушень слабчуючих старшокласників засобами адаптивного фізичного виховання, ми мали на меті: сприяння нормальному розвитку організму, зміцнення здоров'я; навчання основним рухам, формування необхідних знань, умінь, навичок з різних видів рухової діяльності, виховання свідомого ставлення до використання їх протягом життя; розвиток мовлення та збагачення словникового запасу шляхом засвоєння фізкультурно-спортивної термінології; виховання моральних якостей, організованості, відповідальності, допитливості, стимулювання власної активності, ініціативи та творчості, привчання до дисципліни, формування естетичних потреб та смаків.

Формуючий педагогічний експеримент здійснювався з метою апробації експериментальної методики корекції рухових порушень слабочуючих дітей старшого шкільного віку засобами адаптивного фізичного виховання та визначення її ефективності. В експерименті взяли участь учні старших класів шкіл-інтернатів для слабочуючих, з яких були сформовані дві однорідні за фізичним станом (фізичною підготовленістю та особливостями розвитку слухової сфери) групи: експериментальна (n=24) і контрольна (n=19). 21 учень становив групу дітей, які чують нормально, що займались у секції з настільного тенісу.

У рамках педагогічного експерименту розроблена методика позаурочних фізкультурно-оздоровчих занять застосовувалась у роботі із слабочуючими юнаками експериментальної групи (ЕГ) впродовж навчального року тричі на тиждень. Основною їх формою були секційні заняття з настільного тенісу двічі на тиждень, в одному з яких брали участь однолітки, які чують нормально. На третьому занятті слабчуючі по черзі займались плаванням, силовою та кросовою підготовкою, оздоровчою ходьбою, спортивними іграми на фоні втоми. Тривалість одного заняття складала 2 години. Слабчуючі старшокласники контрольної групи (КГ) займалися спортивними іграми (футбол, волейбол, баскетбол) тричі на тиждень по 2 години у позаурочний час.

У процесі формуючого експерименту було вивчено найбільш ефективні засоби та методи розвитку мовлення у слабчуючих юнаків, а також визначено найбільш ефективну форму передачі їм різноманітної інформації.

Упродовж формуючого експерименту ми встановили, що слабчуючі старшокласники у віці 15-16 років більш ніж у 60 % випадків не знали назв прийомів, обладнання з настільного тенісу, силової підготовки, спортивного та прикладного плавання, а також їх змісту. З цією метою було проведене вивчення лексики на означення вправ та їх опис.

Нами було виявлено, що спеціальний словниковий запас зі спортивних термінів, які позначали назви вправ, обладнання та інвентарю, накопичувався слабчуючими старшокласниками повільно, спостерігалось відставання від

формування відповідних уявлень. Ці дані підтверджують також, що слабочуючим юнакам частіше відоме призначення вправ, обладнання, інвентарю, ніж їх найменування, що дає підстави вести мову про недостатню увагу до мовленнєвої підготовки слабчующих старшокласників у процесі позаурочних занять адаптивної спрямованості.

При проведенні корекційних фізкультурно-оздоровчих занять за експериментальною методикою слабчующим юнакам була запропонована до засвоєння лексична група, яка містила назви основних рухів, імітаційних вправ, предметів, необхідного спортивного та технічного обладнання, дієслова руху і прикметники, що характеризували рухи.

Нова інформація пропонувалась у вигляді доступних мовленнєвих конструкцій, побудованих з урахуванням їх послідовності. Для попереднього створення образу та формування уявної моделі вправи, яка вивчалася, ми використовували: показ вправи, пояснення, попередню корекцію помилок на основі графічного запису вправи. Мовлення викладача, звернене до слабчующих учнів, було чітким, голосним та відзначалося зразковою дикцією.

Для пояснення рухів пропонувалися змішані засоби спілкування: жесто-мімічна, письмова й усна форми. Жесто-мімічна форма спілкування використовувалась додатково до усного пояснення лише на початковому етапі навчання фізичним вправам, які застосовувались у процесі занять. Відхід від неї призводив до нерозуміння вимог до виконання рухів, збільшення кількості помилок під час виконання фізичних вправ. Усне спілкування було основною умовою навчання руховим діям протягом усього періоду проведення формуючого експерименту. Засвоєння навчального матеріалу слабчующими юнаками складалося з таких основних компонентів: зорове і слухове сприйняття й осмислення практичного та мовленнєвого матеріалу, наслідування вчителю, рухова та мовленнєва практика.

Ефективними засобами та методами на початковому етапі навчання прийомам настільного тенісу, силовим вправам, елементам прикладного плавання виявилися наочні та словесні методи. Кожне повідомлення становило

інформаційний комплекс, який об'єднував словесні та наочні компоненти, мав спеціальне призначення і застосовувався для передачі інформації, необхідної для забезпечення корекційного фізкультурно-оздоровчого процесу та адекватної для юнаків означеної нозології, найбільш ефективним і раціональним способом. При цьому обмежували змістовний обсяг частин повідомлення, а також послідовне будівництво, яке не допускало виключення логічних ланок.

Після показу вправи та демонстрації її графічного зображення (рисунок, фото, схеми) повідомлялися назви вправи та її основних елементів (терміни). Юнакам пропонувалося кілька разів повторити їх разом із педагогом (промовляння вголос), відпрацьовуючи навички самоконтролю за мовленням. При ознайомленні з технікою нових вправ пропонували відтворити конкретні рухові дії з мовленнєвим узагальненням, просили проаналізувати техніку окремих прийомів – зрізок, накатів, топ-спінів, підрізних ударів, подач м'яча у настільному тенісі, кролю на грудях, на спині, брасу у спортивному плаванні; жиму, піднімання, тяги штанги в їх різновидах, присідання, підтягування у процесі силової підготовки; пропливання на спині, грудях, боці з використанням однієї та двох рук, плавання під водою, способів занурювання у глибину та довжину, транспортування потерпілого, надання першої допомоги на суші у прикладному плаванні – і зробити висновок.

Це дозволяло активізувати діяльність сигнальних систем організму, акцентувати увагу на сприйнятті технічної основи вправ, закріпити асоціативний зв'язок між зоровим образом вправи та терміном, який її позначає. Словесні компоненти були спрямовані на передачу методичних прийомів.

З метою зміцнення й вдосконалення мовленнєвого матеріалу на заняттях з адаптивного фізичного виховання на етапі формуючого експерименту нами також було застосовано тести із використанням комп'ютерних технологій. На підставі матеріалів, які використовувалися під час корекційних фізкультурно-оздоровчих занять, були розроблені та закладені в пам'ять ПК навчальні

картки, які містили назви вправ, способів їх виконання, скорочений опис методики, назви й опис обладнання, інвентарю з інструкцією щодо їх використання.

Слабочуючим юнакам необхідно було вибрати правильну відповідь із чотирьох варіантів у кожній картці. Відповідаючи на поставлені запитання, обов'язково слід було промовляти вголос правильний варіант. Тестування здійснювалося під час проведення занять з інформатики двічі на тиждень на початку, всередині та наприкінці формуючого експерименту. Результатом тестування була кількість карток із правильними відповідями. Якісна оцінка відповідей на тести була наступною: 0-9 – погано, 10-19 – незадовільно, 20-24 – задовільно, 25-29 – добре, 30-35 – відмінно.

На початковому етапі занять засобами адаптивного фізичного виховання рівень засвоєння знань щодо видів рухової активності, які входили до експериментальної методики, виявився наступним: добре володіли інформацією лише 8,3 % слабчочуючих старшокласників ЕГ, задовільно – 20,8 %, незадовільно – 33,4 %, погано – 37,5 %. Оцінок “відмінно” зафіксовано не було. Всередині формуючого експерименту відбулось покращення результатів тестування: на “відмінно” засвоєний матеріал знали 16,6% слабчочуючих юнаків, “добре” – 29,2 %, “задовільно” – 37,5 %, “незадовільно” та “погано” – по 8,3 %. На заключному етапі проведення експерименту показники виявилися наступними: 58,3 %, 37,5 %, 4,2 % відповідно до норм оцінювання (“відмінно”, “добре”, “задовільно”). Оцінки “незадовільно” та “погано” не зафіксовані.

Результати проведеного тестування довели, що даний метод закріплення вивченого матеріалу сприяв розширенню та поглибленню словникового запасу, створював умови для раціонального використання знань про вправи, прийоми, обладнання, інвентар у повсякденній діяльності, прищеплював навички правильного прийняття рішень, ідеомоторні уявлення сприяли стійкому оволодінню руховими навичками. Все це допомагало значно покращити пізнавальну діяльність учнів означеної нозології.

Тривала спільна діяльність слабчуючих юнаків та їхніх однолітків, які чують нормально, забезпечувала вдосконалення процесу комунікації та створювала передумови для розширення сфери спілкування між ними, сприяла формуванню мовлення слабчуючих як засобу спілкування у процесі занять, використанню слухового сприйняття, вдосконаленню вимови. Систематичні вимоги до побудови й оформлення висловлювань, вживання спортивної лексики та термінології, а також до розуміння мовлення, яке до них звернене, були основними умовами їх спілкування.

Завдання закріплення й удосконалення навчального матеріалу вирішувались переважно на основі використання мовлення. Закріплення основних положень на заняттях, основу яких складали засоби та методи адаптивного фізичного виховання, здійснювалось у наступному порядку: назва вправи, яка виконується, її виконання, проговорювання назви вправи, наступне виконання вправи з відповідною корекцією з боку педагога.

Результати впровадження експериментальної методики розвитку мовлення слабчуючих учнів старшого шкільного віку у процесі рухової діяльності в позаурочний час, підтверджують, що слабчуючі юнаки засвоюють загальну структуру вправ з використанням словесного мовлення швидко, у термін співвідносний із терміном навчання їх однолітків, які чують нормально. Таким чином, вправи, виконання яких ґрунтується на основних елементах інформації, у кінцевому підсумку правильно осмислюються. У зв'язку з цим усне мовлення у процесі рухової діяльності учнів з розладами слуху займає провідне місце.

Висновки. Виконання комплексів фізичних вправ на основі розмовного мовлення, яке формувалось у процесі навчання, дозволило слабчуючим юнакам засвоїти слова та вислови фізкультурно-спортивної, оздоровчої тематики, систематичні заняття у взаємодії з мовленням сприяли розвитку їхньої пізнавальної діяльності. Систематичне повідомлення мовленнєвого матеріалу дозволило збагатити словник учнів лексикою та фразеологією, сприяло скороченню термінів засвоєння техніки фізичних вправ. Використання

розмовного мовлення дозволило покращити функціональний стан рухового аналізатора, інтенсифікувати процес формування уявлення та уточнення знань слабочуючих про методіку занять і техніку виконання вправ, які використовувались під час позаурочних корекційних фізкультурно-оздоровчих занять.

Проведене дослідження відкриває перспективу подальших досліджень у сфері корекційно-розвивальної роботи з дітьми старшого шкільного віку з розладами слуху засобами фізичної культури. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в пошуках і вдосконаленні методів розвитку мовлення слабочуючих учнів у процесі занять фізичними вправами, напрямі створення ефективних педагогічних технологій, що забезпечують особистісно зорієнтований та індивідуально дозований розвиток їхніх фізичних здібностей, визначенні взаємозв'язку розвитку фізичних якостей з мовленнєвим та інтелектуальним розвитком даних підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байкина Н.Г., Мутьев А.В., Крет Я.В. Влияние потери слуха на адаптационные и реабилитационные процессы глухих подростков //Адаптивная физическая культура. – 2003. – № 1.– С. 3-5.

2. Евсеев С.П. Адаптивная физическая культура (Цель, содержание, место в системе знаний о человеке) //Теория и практика физической культуры. – 1998. – № 1. – С. 2-7.

3. Колишкін О.В. Адаптивне фізичне виховання слабочуючих учнів спеціальної школи: Наук. видання. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – 156 с.

4. Частные методики адаптивной физической культуры: Учебное пособие /Под ред. Л.В. Шапковой. – М.: Советский спорт, 2004. – 464 с.

5. Шанина Г.Е. Адаптивная физическая культура как фактор социального здоровья лиц с ограниченными возможностями //Теория и практика физической культуры. – 2003. – № 1. – С. 56-57.